УДК 94|560.134:82-34

Мамутов Б.А.

ЧАНАКЪКЪАЛЕ: РИВАЕТ, ОЛГЪАН ШЕЙ, ХАТЫРА

Къанлы дженк вакъиалары ве оларнынъ Къырым фольклорында эм де бугуньки матбуатта акс олунувы (100-йыллыгъы мунасебетинен)

Аннотация. *1915 сенеси девамында Тюркиеде олып кечкен Чанакъкъале дженки (савашы) акъкъында о заман Къырымда яшагъан эджатларымыз яхшы бильгенлер, амма сонъра, кет-кете, бири-бири артындан асыл халкънынъ башына тюшкен чешит фаджиалар – ачлыкъ, репрессиялар, алман ишгъали, сюргюнлик, кене ачлыкъ ве иляхре – бу хатыраны, деерли, сильдилер. Албуки, Чанакъкъаленинъ ады атта халкъ йырларнынъ мундериджесине кирип, къырым фольклорында темелли сакъланды.*

Къырым халкъында бу хатыра тикленип, яшамасынынъ девам этмеси муим бир себепнен багълыдыр. О къанлы, чокъ къурбанлы дженкте сайысы шимди белли олмаса да, амма, эр алда, баягъы, энъ азы юзлернен, Къырымнынъ йигитлери фааль иштирак эттилер ве оларнынъ бир къысымы шеит кетти.

Бизни, Биринджи джиан дженки черчивесинде Чанакъкъале чарпышмалары насыл башланды, кетишаты, нетиджеси насыл олды, бу вакъиаларнынъ 100-йыллыгъы мунасебетинен рустилли матбуатта, шу джумледен, интернет неширлерде насыл сесленювлер дердж этильди, мезкюр йылдёнюмге багъышлангъан мерасимлерде ким иштирак этти ве базы дигер меселелер меракъландыра ве о, оларны огренмекте.

Анахтар сёзлер: *Чанакъкъале, дженк, 1915 сене, Къырым, матбуатта сесленювлер, йыр фольклоры.*

Мамутов Б.А.

ЧАНАККАЛЕ: ПРЕДАНИЕ, БЫЛЬ, ПАМЯТЬ

События кровавой войны и их отражение в Крымском фольклоре, в современной прессе (по случаю 100-летней годовщины)

Аннотация. *События 1915 года, связанные с битвой при Чанаккале (в Европе называют «Дарданелльская (или Галлиполийская) операция»), в своё время были хорошо известны в Крыму. Но трагедии – голод, репрессии, война, оккупация, депортация, снова голод и репрессии – обрушившиеся на его коренной народ, эту память почти стёрли. Тогда как название Чанаккале, войдя даже в содержание одной из народных песен, смогло сохраниться в фольклоре.*

Есть важная причина того, почему этот фрагмент национальной памяти должен восстановиться и сберечься. В многомесячной и многожертвенной битве 1915 года участвовали и крымские джигиты. Их число сегодня нам не известно. Известно только, что их было немало, минимум, сотни, и часть из них в Чанаккалинских сражениях погибла. Нас интересует то, как в контексте Первой мировой войны началась, развернулась и завершилась битва при Дарданеллах, какие публикации были в русскоязычной прессе, в том числе интернете, в связи со 100-летием этих событий, кто в них тогда участвовал... Всё это вкратце и выясняется.

Ключевые слова: *Чанаккале, битва, 1915-й год, Крым, отклики в прессе, песенный фольклор.*

Mamutov B.A.

CANAKKALE: LEGEND, FACT, MEMORY

Events of bloody war and their reflection in the Crimean folklore and the modern media (on the occasion of the 100th anniversary)

Summary. *1915 events related to the Battle of Canakkale (in Europe called as Gallipoli (or Dardanelles) Campaign were well known in Crimea. But tragedies that had attacked indigenous*

people, namely famine, repressions, war, occupation, deportation, famine and repressions again, practically erased this memory. While the name of Canakkale, even included into the content of a folk song, was preserved in the folklore.

There is an important reason why this piece of national memory should be restored and preserved. Many Crimean dzhigits (brave hearts) participated in this months-long and high casualty battle. Yet we are not aware of their number. We only know that there were many, at least hundreds, and some of them died in Canakkale battle. We are interested in how Dardanelles Campaign started, developed and ended in the context of World War I, what was published in Russian media, including the Internet, with regard to the 100th anniversary of these events, who took part in them etc. All of this we are trying to find out briefly.

Keywords: *Canakkale, battle, the year of 1915, Crimea, responses in the press, folk songs.*

Меселенинъ къоюлувы ве онынъ огренильмесининъ дереджеси. Къырымдан 800 километр дженюп-гъарп узакълыкъта, Чанаккале богъазы дживарында, бир асыр эвель олып кечкен ве, корюне ки, юзлернен ватандашларымызны гонъюлли аскер оларакъ джельп эткен эм де сонъра къырым халкъ агъыз яратыджылыгъында акс этильмесине себеп олгъан къанлы чарпышмалар не миллий матбуатымызнынъ, не де тарихчилер, эдебиятшынасларымызнынъ ильмий дикъкъатыны къозгъамады, озюне чекмеди. Бунен багълы малюматлар ватандашларымыз ичюн беллисиз къалмакъта.

Муэллифнинъ макъале иле етмеге ынтылгъан макъсады. 100 йыл эвельси Чанакъкъале этрафында олып кечкен вакъиаларнынъ себеби ве кетишаты иле къырым ильмий джемаатчылыгъыны таныштырмакъ, онынъ акъибетлерини косьтермек, эджатларымызнынъ векиллери мезкюр дженкте япкъан иштиракини тасдикъламакъ, йыр фольклоры мисаллерини кетирмек ве буларнынъ эписи Къырым маневияты иле багълы олгъаныны къайд этмек, кутьлевий окъуйыджыны якъын келеджекте бу мевзунен таныштырмакъ ичюн малюматлар азырламакъ.

Эсас мальземенинъ беяны ве такъдими. I. Сонъки черик асыр девамында къырым халкъы, тек дженюбий къомшу дегиль де, бундан дефаларджа буюк эмиетке малик олгъан Тюркие джумхуриети, онда яшагъан инсанларнен пек якъынлашты. Даа догърусы, та къадимийликте догъгъан къардашлыкъ мунасебетлер тикленди. Эр бир саадаки узвий алякъалар – шу джумледен, эвельки сой-акърабалыкъ, шахсий достлукъ, бераберликте янъы къоранталар тюзмек аньанеси, зенаат мерагъына эсаслангъан табиий ишбирликлер, сюргюнликтен къайтып, баба-деде топракъларында гъайрыдан тамыр ата яткъан сойдашларына ярдым корьсетюв арекетлери – инкишаф олды, вира пекинип кельди.

Бунда Тюркиедеки чокъ шеэр-виляетлерде олгъан къырым дернеклерининъ адий фаалеринден башлап, джумхурбашкъан, яни президентке баргъандже, тюрк ватандашларынынъ ролю, эмиети буюк олды. Чюнки къанкъардашлыкъ багъларны гъайрыда къурмакъ, сыфырдан тиклемек керек олды.

Белли ки, юз йыллар девамында эп чечекленген бу багълар 1783 сенеси пек сынъырланды. Тарихкъа Къырым дженки адынен кирген 1853-56 сене къанлы вакъиалар алякъаларымызны даа да зайыфлаштырды. Айры кой-къасабадан Къырымнынъ тышына – Романиянынъ Добруджасына я да догърудан-догъру Тюркиеге ёл алгъан кедерли иджрет акъымы дешет иле толу кениш, кутьлевий джерьянгъа чевирильди.

Арада даа чокъ, четтен сыттырылгъан хиянет, зулум тесирлер, фитнеджиликке эсаслангъан тешвикъат арекетлери къошулды. Ниает, 1944 сене 18 майыс фаджиасынынъ «муэллифлери», Къырым асыл халкъыны, бундан эвель сой ве диндашлардан айырып тургъан «демир перде» маниасыны, дерсинъ, аз корип, оны узакъ-чокъ узакъ ве чешит – сырт, куньдогъув тарафларына созулгъан эм де керчек олюм телюкесини ташыгъан месафелер сынавына быракътылар.

Авдет девири де тикленеяткъан багълар ичюн мезкюр акърабалыкъкъа дигер бир сынав олды. Къырымгъа Тюркие девлети, тюрк тешкилятлары, айры дин ве иш адамларынынъ ачыкъ ве алидженап мерамларнен кельмесини базы вазифедарлар, къурумлар, шу джумледен ерли акимиет, бегенмеди. Тесири олгъан базы сиясий кучьлер Къырым къырымлар

етекчилигинде Тюркиенинъ дегиль тек диний, медений, бунынънен берабер, сиясий саесине кене къайтаджагъындан сакъындылар, къоркътылар. Амма бу – башкъа мевзу.

Шу эки асырдан зиядеки девирде Къырым озь дженюбий къомшусындан айырылгъаны, эки къардаш халкъ бири дигери акъкъында, бу арада омюрлеринде олып кечкен муим вакъиалар акъкъында бильмегени табиийсиз бир ал олды. Бу себептен, меселя, Тюркие киноджылары сонъки 10–15 йыл ичинде буюк усталыкънен азырлагъан фильмлери, хусусан, сериаллары, тюрклернинъ тарихы, земаневий яшайыш тарзлары, тюшюндже-дуйгъулары къырымлар ичюн айретте къалдыргъан бир кешф олды.

Кечкен сене апрельнинъ сонъунда Тюркиеде мутешем севиеде Чанакъкъале савашы (дженки) олгъанынынъ юз йыллыгъы къайд этильди. Юбилей тедбирлерде 21 мемлекеттен девлет башлары, 70-ке якъын диярдан укюмет ве халкъара тешкилятларнынъ нуфузлы делегациялары тешриф буюрдылар. Москвада Русиенинъ Джемаат Палатасында 2015 с. 28-майыста Чанакъкъале дженкининъ 100-йыллыгъына багъышлангъан фотосерги, сонъра конференция олып кечти. Олар матбуатта ве дигер медиаларда озь аксини тапты.

Энъ кениш ве къардашлыкъ гонъюльдешлигине эсаслангъан язылар, сесленювлер Азербайджаннынъ кутьлевий информация васталарында чыкъты. Бунынъ себеби белли: эки – теджавуз эткенлер ве догъмуш топрагъыны къорчалагъанлар – тарафындан, тахминен мусавий олып, ярым миллион къурбанны алып кеткен бу къанлы чарпышма тек Тюркиенинъ дегиль, бутюн мусульман ве, эльбетте, тюрк дюньясынынъ заферидир. Чюнки о заман меселе ойле турды: Тюркие бар экен, бу дюньялар да мевджут…

II. 1915 сенеси девамында Чанакъкъале богъазы (дигер тиллердеки хариталарда о, Дарданелл богъазы киби белли) ялыларында аман-аман бир сенелик ве чокъкъурбанлы къанлы дженк олып кечти.

Бугуньде, тамам бир асыр сонъра, о арбий вакъиаларнынъ Тюркие девлетининъ келеджеги ичюн эмиети даа да зияде, тюрк аскерлерининъ къараманлыгъыны ве зафери даа да буюк олып корюнмектелер. Эм де бугунь яшагъан несиллернинъ оларгъа нисбетен олгъан мерагъы ве дикъкъаты да эп артып кельмекте.

Амма булар бош ерде олмадылар. Девлет, джемаат бунынъ узеринде чокъ йыллар девамында чокъ ишлер алып бардылар, чокъ сермия масраф этильди, музейлер ве абиде комплекслери ачылды, четэль туристлер тешриф буюрдылар. Нетиджеде тюрк аскерининъ джесюрлиги кениш белли олды. Вакъиаларнынъ кетишаты, тафсиляты тикленди. Олар кутьлевий анъда олгъан Хатыраны пекитти, миллий шуурь осюви, ватанперверлик тербиеси огърунда семерели чалышмакъ ёлуна тюштилер.

Биринджи джиан дженки башлап, энди бир къач ай авропалыларнынъ яшайышыны къан-ревангъа чевирмеге башлангъанда, 1914 сене 3-ноябрьде, буюкбританиялы ве френк арбий гемилер, шу джумледен, къуветли крейсерлер, Чанакъкъале богъазындаки къалелерге топ (артиллерия) уджюмлери япкъаны нетиджесинде мудафаа иншаатларына белли бир зарар кетирильди [1].

Бу уджюм, эбет, эвельден тюшюнелип, азырлангъан эди. Чюнки Чанакъкъале ве Истанбул (Босфор) богъазларынынъ стратегик эмиетини анъламакъ ичюн мутехассыс олмакъ керекмей. Сёз сырасы, Ингильтере ве Френкистан ресмий суретте Тюркиенен давалы дегиль – олар дженкни тек эки куньден сонъ, 5 ноябрьде илян эткен эдилер.

1915 сенеси 2-январьда Русие императорлыгъы ордусынынъ баш командanлыгъы, Кавказ джебесинде Тюрк ордусы япкъан мувафакъиетли арекетлерини зайыфлаштырмакъ макъсадынен Антанта иттифакъдашларына – Ингильтере ве Френкистангъа ноябрь уджюмини текрарламакъ ве сонъра оны Босфор ве Истанбул запт эткендже девам этмек риджасында булунды. Бунынънен берабер, макъсат – Османлы девлетини мумкюн дереджеде зайыфлаштырып, бойсундырып, оны, Алманиянынъ иттифакдашы оларакъ, Дюнья дженкинден чыкъышына иришмек эди.

Ингильтеренинъ бу богъазларгъа озь хусусий мерагъы олса да, о заман Адмиралтейственынъ Баш лорды, сонъра, Экинджи джиан дженки йылларында, мешур сиясий эрбап олгъан Уинстон Черчилльнинъ (1874–1965) тешеббюсинен бойле къолтутув разылыгъы Русиеге энди экинджи куню бериле ве, атта, мувафакъиетке иришильмек такъдирде, Босфор онъа кечеджеги ишандырыла…

III. Ингильтерели ве френклернинъ (Антанта бирлешмеси) арбий гемилери – эписи олып сексенден зияде – тез арада Эге денъизине кирдилер. Чюнки мындан Чанакъкъале богъазынадже ялдав ёлу бир къач саат ала эди. 19 февральде теджавуз флоту бу ёлгъа тюшип, богъазнынъ ичине кирдилер ве османлыларнынъ къалелерине атеш ачтылар. Амма давет этильмеген «мусафирлер» тез арада атешлери къалындиварлы къая-къалелер ичюн чиркийнинъ санчмасы киби олгъаныны анъладылар.

Флотуны истегени киби ишлетип оламагъан сонъ, Антанта команданлыгъы оны даа да кучьлендирип, янъы ве даа да буюк уджюм япмакъ фикирге кельди. Тюрклер буны беклеп, къалелернинъ мудафаа имкянларыны къуветлендирдилер, миналарны чокълаштырдылар.

Буюк уджюм 18 март сабасында башланды. Агъырдан-агъыр, 250-350 миллиметр калибрли, 180-250 килограммлыкъ топлар къалелер ве о къадар да арбий гемилер тарафына юзлернен атылды. Бинълернен адамлар – эм аскерлер, эм де тынч эали – яраланды, элякъ олды. Эр алда баскъыджылар ичюн къыямет нетиджелер зияде сезильди. Олар 7-8 гемилерини джойдылар ве 65 километр узунлыкътаки Чанакъкъале богъазындан кечмелери олар ичюн фена оладжагъыны корьдилер [2].

Корьдилер, лякин акис хуляса чыкъардылар. Ве инатлыкъ иле экинджи уджюмгъа азырланувыны башладылар. Андже бу сефер макъсаткъа етмек ичюн богъазнынъ эки тарафына да пияделер десанты тюшюрмекни догъру сайдылар. Душман озь пияде аскерлернинъ огюне тюрклернинъ ялыдаки топ батареяларыны ёкъ этмек вазифесини къойгъан эди.

Бу ерде къайд этмели ки, Антанта дегенде дегиль тек Ингильтере ве Френкистан, оларгъа «пара аскери» – легионерлер оларакъ къошулгъан ве омюрлерини белли бир маашкъа къурбан кетирмеге азыр олып хызмет эткен Австралия, Янъы Зеландия, Индистан, атта, о заман Англиянынъ «незарети» астында олгъан Афгъанистан эрлери, ондан гъайры, юнан ве рус гонъюллери бар эди [3]. Булардан ибарет олгъан десантта иштирак этеджеклернинъ сайысы 80 бинъден бираз зияде олды.

25 апрельде Гелиболу (Галлиполи) ярымадасынынъ учь еринде бу десант тюшюриле. Инанмакъ агъыр, амма янъы шевкъатсыз уджюмнинъ биринджи куню баскъынджылар 18 бинъ аскерини джоялар. Эписи олып йыл девамында Ингильтере ве Франция иттифакдашларынен берабер мында 200 бинъден зияде, базы малюматларгъа коре, чешит шекильде атта 250 бинъге якъын аскерлерини джоялар. Бу себептен базы менбаларда «Галлиполи операциясы»ны Дарданелл авантюрасы да, деп адландыралар [4].

Десант тюшкен ордуларнынъ уджюмлары бутюн майыс ве яз девамында текрарланалар. Оларгъа къаршы тургъан Османлы девлетининъ ордусына эсас реберликни, секиз йылдан сонъра мейдангъа кельген Тюркие Джумхуриетининъ биринджи президенти, о куньлери даа полковник, бираздан генерал рутбесини къазангъан Мустафа Кемал-паша ве алман генералы Лиман фон Сандерс беджердилер. Фон Садерснинъ бойле сёзлери тарихта сакъланды: «Бу инсанларнынъ къальплеринде садедже ве садедже ульви бир ватан севгиси бардыр. Олюмге олар къадар кулюмсеерек кеткен бир миллет ферди даа корьмедим» [5; 7]. Шубесиз, Чанакъкъале дженкининъ эмиетлеринден бири – Мустафа Кемал Ататюркнинъ буюк эрбап оларакъ догъувы олды.

Сонъки, баягъы кучьленген десант – беш дивизия – 6–8 августта ялыгъа тюше ве уджюм янъыдан башлана. Тюрклернинъ исрарлыкъ ве усталыкънен туткъан мудафаасы мувафакъиетли олып чыкъа ве огге бир адым биле кетип оламагъан баскъынджылар шашмалайлар. Дженк яваш-яваш позицион, яни садедже окоплардан атышув шекилине кече. Магълюбиетке огърагъанларыны, не исе, корьген «антанта»лылар 7-декабрьде Буюк Британия акимиетининъ чыкъаргъан эвакуация – Гелиболуны терк этмек акъкъында буйругъыны алалар. 1916 сенеси 9-январьда иттифакдашларынынъ сонъки аскери Чанакъкъале дживарларыны терк эте…

IV. Мудафаа туткъанларнынъ арасында Осман императорлыгъынынъ имаесинде яшагъан, ислямны кутькен дигер халкъларнынъ векиллери, мисальчюн чешит улькелерден кельген араплар, туркменлер, уйгъурлар, Индистан (о, инглизлер, тарафындан парагъа, бу, османлылар, тарафындан «джихад», деп), Афгъанистан, Иран, Босния, Албания мусульманлары бар эди [6]. Ондан гъайры, диндаш ве сойдаш олгъан тюрк халкъына ярдым этмек

макъсадынен Чанакъкъалеге Русие императорлыгъында яшагъан тюркий, мусульман халкъларнынъ векиллери гонъюлли аскерлер оларакъ кельген эди.

Бириндзи джиан дженкинде олар яшагъан мемлекет Антантанынъ иттифакъдашы ве мезкюр чарпышмаларнынъ чокъ фааллик косьтермеген, амма кене де иштиракчиси олса да, олар чаре тапып, чешит ёлларнен, «саткъынлыкъ»да къабаатланаджакъларыны, шевкъатсыз такъипке огърайджакъларыны билип-турып, буны яптылар.

Бугуньки Тюркиеде бу – Къырымдан, Азербайджандан, Итильден, Шималий Кавказдан – шеит кетмеге азыр олып кельген ве эксерий алда адлары белли олмагъан аскерлерге теменна этмектелер. Азербайджан теткъикъатчылары 1915 сенеси Чанакъкъаледе оларнынъ учь бинъ ватандашы элякъ олгъанлары акъкъында малюматны бермектелер [7]. Теэссюф ки, Къырым йигитлери не иштираки, не де шеит кеткенлери акъкъында бойле анықъ ракъам ёкъ.

Чанакъкъале дженки Къырымда насыл сесленюв къалдыргъаны акъкъында меселени огренир экенмиз, субетдешлерни бельгиледик. Башында, яшлары 80-ден зияде олгъан, бир къач ихтиярларымыз бу мевзу боюнджа ич бир шей хатырлап оламадылар. Ниает, Къырым муэндислик ве педагогика университетининъ профессоры, дженктен бир къач йыл эвель Ускутте догъгъан Мамеди агъа Сохтаев, онынъ бабасы Абдулькъадыр Сохта (1910 – 2008) Чанакъкъале ве онен багълы къанлы вакъиалар акъкъында тюркюни эеджан иле йырлап тургъаныны айтты [8].

Белли языджы, шаир ве эдебиятшынас-теткъикъатчы, КъМП Университети янындаки ильмий-араштырма институтында дерсликлер азырлав боюнджа лабораториянынъ мудири Аблязиз агъа Велиев 1950–1960 сенелериндеки тойларда эски чалгъыджылар, эр бир бейити «Чанакъкъале ичинде…» сёзлеринден башлап, яни рефрен усулыны ишлетип, нагъмесини де акъикъий халкъ авасы эсасында, бираз созма шекилинде, минор интонацияда олып, йырлагъанларыны сёйледи.

Бундан гъайры, А. Велиев, о, Тюркиеде, Тарсус ве Мерсинде (чокъ къадимий къомшу шеэрлер), Чанакъкъаледен бир къач парчагъа болюнилип кетирильген ве «Чанакъкъале гечильмез» музейи оларакъ ишлетильген «Нусрет майын» гемисинде 2007 сенеси сентябрьде булунгъаныны хатырлады. 1911 сенеси къурулгъан ве экипажы 61 адамдан ибарет олгъан бу геми 1915 сенеси 18-мартта Антанта флоту уджюмининъ огюни алмагъа тырышкъан тюрк гемилер сырасында булунгъаны белли. Музейнинъ янында юзлернен къабирлер бар. Шеит кеткен денъизджилернинъ джедвели арасында, бир къач йигит Къырымдан олгъаны косьтерильген. Аблязиз оджа «Ибраим огълу Мемет Фаикъ. Къырымдан» языны бизге мисаль кетирди. «Теэссюф ки, онынъ догъулгъан йылы, яшы, элякъ олгъан куню, Къырымнынъ къайсы еринден олгъаны косьтерильмеген», – деди о [8].

Бизим мевзумызнен багълы даа бир къыйметли эдиени исе, кене де шу КъМПУнынъ ильмий-араштырма институтынынъ ильмий хадими, белли журналист ве миллий радиоэшиттирювлер ветераны Сервер агъа Бекиров азырлады. Чюнки бу куньгедже – ярым асыр эвель я да якъында, кучюк я да буюк колемде, тек метни я да ноталары иле – чыкъкъан йыр джыйынтыкъларда (оларнынъ тертип этиджи-муэллифлери санат ве медениетимизнинъ мешур эрбаплары Яя Шерфединов, Ильяс Бахшиш, Эдем Налбандов, Февзи Алиев, Сервер Какура ве Аблязиз Велиев), Чанакъкъале теэссюф ки, анъылмай. Бу себептен, ашагъыдаки метни, бельки де, ильк дердж олув, деп саймагъа, эсас ола биле.

Чанакъкъале

Чанакъкъале ичинде урдылар мени,
Ольмеден де мезаргъа къойдылар мени.
Оф, генчлигиме, эй, вах…

Чанакъкъале ичинде айналы чаршы,
Аначыгъым, мен кетем душмангъа къаршы.
Оф, генчлигиме, эй, вах…

Чанакъкъале ичинде бир узун серви,
Кимимиздир нишанлы, кимимиз эвли.
Оф, генчлигиме, эй, вах…

Чанакъкъале ичинде бир долу тести,
Анелер эм бабалар умютин кести.
Оф, генчлигиме, эй, вах…

Сервер агъа айткъанына коре, «Чанакъкъаледен чыкътым мен, яндан саба…», «Чанакъкъале ичинде бир топ патлады…», – сёзлери олгъан йыр да олгъан экен.

Сонъунда (бу да ильк сефер басылгъаныны къайд этип), макъале муэллифининъ, Чанакъкъале мевзусынен огърашкъанда, онынъле джшланып-ильхамланып ве онъа багъышлап, уйдыргъан бир къач бейитини теклиф этемиз. Бедийлигинде ве дигер назм хусусиетлеринде козьге чарпкъан къусурлар, умют этемиз, кескин тенкъит ве хулясаларгъа эсас олмаз, чюнки бу – юкъарыда язгъанларымызгъа белли бир нетидже сыфатында саде тарифлеме ве самимий дуйгъулар.

Чанакъкъале

Тюрклернинъ дегерине дегер къьошкъан мешур савашларнынъ шанлы юз йыллыгъына (1915–2015) эеджан, айрет ве теменна иле багъышлана

Ерни сарды дешет алев,
Дерсинъ, тайды фенттен алем.
Босагъанъа кельди джебе,
Азыр ол, эй, Чанакъкъале!

Къурназ Чёрчилль мемнюн, куле –
Пис ниети беджериле.
Истей тюркни бойсундырмакъ.
Ёкъ, бойсунмаз Чанакъкъале!

Баскъы ичюн джельп этиле
Австралийлер, хиндлер биле.
Оны эсир коре френклер…
Бу куф хаял, Чанакъкъале!

Кунь батыдан душман келе.
Эшитмез о, бизден нале.
Аскерлеринъ олур къурбан
Сенчюн, демир Чанакъкъале!

Топ атувдан патлав ойле –
Титремекте кой-маалле.
«Эп къорчалай джесюране
Эвлядым!», – дей Чанакъкъале.

Истанбул таш-къая але…
Коре оны, Босфор иле,
Запт олувын Чар Русие.
«Мараз корь!», дей Чанакъкъале.

Инглиз къангъа тояр илле.
Френкни ювар Па-де-Кале,
Сув-силясын окъумадан.
Сонъ дер: «Явуз Чанакъкъале!».

Сюнгю – силя, къундакъ – алет.
Къурулгъан яйдыр – адале.
Тютюн, къуршун… Кок корюнмей,
Корюне тек Чанакъкъале.

Гелиболу толур ляле…
Кемал-паша, бер авале!
Батырларынъ шеит кете
Тюрк къалманъчюн, Чанакъкъале!

Ниджe джанлар, кучь, малие
Куль, тоз олды... Эм нафиле.
Инглиз-френкнинъ серсемлигин
Афу эттинъ, Чанакъкъале.

Саваш, джоюль! Кель, адалет!
Козьайдынгъа пише къаве.
Мермер, Эге денъизлери
Шадлар: «Яша, Чанакъкъале!».

Кеткенлер ким – айдут, мелек –
Олса олсун, сыза къалем
Дестанларда эбедиен
Шан-шуретинъ, Чанакъкъале!

Эй, генч несиль, сесле сёйле
Огют, вааз, яз макъале.
Къараманларнынъ рухуна
Дуа эте Чанакъкъале!..

КЪУЛЛАНЫЛГЪАН ЭДЕБИЯТ

1. Коленковский А.К. Дарданелльская операция / А.К. Коленковский. – М.-Л.: ГИЗ, 1930.
2. Мурхед А. Борьба за Дарданеллы [Электронный ресурс] / А. Мурхед. – М.: Центрполиграф, 2004. – Режим доступа: http://militera.lib.ru/h/moorehead_a/index.html.
3. Галлиполи – сражение 1915 года. 1915 год: битва за союзников и Дарданелльская авантюра. [Электронный ресурс]. – 2015. – № 33(04). – Режим доступа: http://tass.ru/wwi/chronicle/1340915.
4. Mehmed N. Çanakkale мahşeri / Niyazi Mehmed. – Ankara, 1998.
5. Алекперов Дж. Битва при Чанаккале – наследие победы [Электронный ресурс] / Дж. Алекперов. – Режим доступа: http://www.1news.az/authors/130/20150319123552277.html.
6. Алекперов Дж. Битва при Чанаккале – эпопея мужества и героизма / Дж. Алекперов. – Режим доступа: http://www.1news.az/authors/130/20150319123552277.html.
7. Муэллифнинъ архиви. М. Сохтаевнен субет. А. Велиевнен субет. – 2016. – февраль.